

Blok 1

Dit blok gaat over de commedia dell'arte in de zestiende en zeventiende eeuw en het doorwerken van dit toneelgenre tot in onze tijd.

In de zestiende eeuw stimuleerden wereldlijke vorsten in Italië allerlei soorten kunst. Ook minder machtige staten trokken kunstenaars en geleerden aan. Vorsten in de zestiende eeuw in Italië hadden diverse redenen om kunst belangrijk te vinden.

- 1p 1 Noem een zo'n reden.

tekst 1

Lees tekst 1.

Rondtrekkende beroepsacteurs werden met hun commedia dell'arte in de zestiende en zeventiende eeuw razend populair, zowel bij het gewone volk als aan de hoven.

- 2p 2 Noem twee kenmerken die bijdroegen aan de populariteit van de commedia dell'arte.

tekst 2

Lees tekst 2.

De inhoud van een commedia dell'arte-voorstelling draaide meestal om een liefdesgeschiedenis tussen twee mensen. Om een intrige te kunnen opbouwen waren echter meer figuren nodig dan de twee gelieven. In het stuk kwamen daarom ook tegenspelers voor.

- 2p 3 Noem twee functies die tegenspelers van de gelieven kunnen vervullen in de opbouw van een commedia dell'arte-voorstelling.

afbeelding 1, afbeelding 2a, 2b

Op afbeelding 1 zie je Arlecchino. Op afbeelding 2a en 2b zie je instructieve tekeningen voor commedia dell'arte-acteurs met daarop kenmerkende houdingen.

Voor de acteurs van commedia dell'arte en het klassieke toneel bestonden afbeeldingen van houdingen die bepaalde, stereotiepe emoties moesten uitdrukken.

Hedendaagse acteurs gebruiken dergelijke instructietekeningen niet meer, omdat de opvattingen over de speelstijl van acteurs zijn veranderd.

- 1p 4 Geef aan wat die veranderde opvatting over de speelstijl inhoudt.

afbeelding 3, afbeelding 4

Op afbeelding 3 zie je Pantalone. Op afbeelding 4 wordt Pantalone bereden als ezel, waarbij zijn sloffen worden gebruikt als ezelsoren.

Het gebruik van een masker verminderde de expressiemogelijkheden van de mimiek. De commedia dell'arte kende echter nog vele andere expressiemogelijkheden, bijvoorbeeld dans en muziek.

- 3p 5 Noem nog drie andere expressiemogelijkheden in de commedia dell'arte.

Als uitgangspunt voor een spel gebruikten de commedia dell'arte-acteurs een scenario. Dat is een soort draaiboek dat gebruikt werd als basis voor de improvisaties. In het scenario stond het scèneverloop met alle opkomsten en afgangen, achtergrondinformatie, mogelijk te spelen grappen en een lijst van de personages en rekwisieten.

- 1p **6** Wat is het belangrijkste verschil tussen een commedia dell'arte-scenario en een toneelscript (theatertekst)?

video 1

In hedendaags theater wordt soms teruggerepen op elementen uit de commedia dell'arte.

Videofragment 1 is het *Largo al Factotum* uit de opera *De Barbier van Sevilla* van Giacomo Rossini, uitgevoerd door De Nederlandse Opera in de regie van Dario Fo uit 1992. In dit fragment zingt de hoofdrolspeler Figaro dat hij de grote 'regelaar' (factotum) van de stad Sevilla is. Hij helpt bij alle plannen, intriges, liefdesgeschiedenissen, huwelijksproblemen en erfenissen.

De Italiaanse regisseur Dario Fo is een kenner en bewonderaar van de commedia dell'arte. Dat is duidelijk te zien in videofragment 1, onder meer aan het speelse gebruik van attributen zoals lakens.

- 2p **7** Noem nog drie elementen uit de commedia dell'arte die je herkent in dit fragment.

video 1

Met één attribuut kun je verschillende betekenissen geven en verschillende dingen uitbeelden. In het eerste deel van videofragment 1 worden lakens suggestief gebruikt op vele verschillende manieren, zoals 'gewoon' lakens die door bedienden gevouwen worden en als poortje om Figaro onderdoor te laten lopen.

- 2p **8** Noem nog twee betekenissen die de lakens in deze vormgeving krijgen.

Niet alleen theatermakers maar ook hedendaagse choreografen, mimegezelschappen, clowns en beeldend kunstenaars grijpen terug op elementen uit de commedia dell'arte.

- 1p **9** Verklaar waarom commedia dell'arte-figuren tot op de dag van vandaag nog steeds voorkomen.

Blok 2

Dit blok gaat over ontwikkelingen in het hofballet en de rol van de commedia dell'arte daarbij.

tekst 3

Lees tekst 3.

Hofballetten waren een belangrijk onderdeel van de zestiende- en zeventiende-eeuwse hofcultuur. Net zoals andere uitingen van hofcultuur hadden hofballetten niet alleen een artistieke waarde. Zij hadden tevens een functie in de machtspolitiek van de koninklijke en/of adellijke opdrachtgevers.

- 2p 10 Leg uit op welke wijze deze machtspolitiek in de hofballetten tot uitdrukking kon worden gebracht. Doe dat voor zowel de vorm als de inhoud van hofballetten.

tekst 3

In tekst 3 staat dat hofballetten multidisciplinaire spektakels waren.

- 2p 11 Noem drie kunstdisciplines die naast de dans en muziek in de hofballetten voorkwamen.

tekst 4

Lees tekst 4.

In tekst 4 wordt een tegenstelling geschetst tussen het serieuze hofballet en het burleske (hof)ballet. Hovelingen keken wel naar burleske balletten, maar namen er niet actief aan deel.

- 2p 12 Geef twee redenen waarom hovelingen niet actief deelnamen aan het burleske ballet.

Vorsten en andere hooggeplaatste adel financierden niet alleen kunstenaars die aan hun hoven culturele evenementen organiseerden. Vanaf de zeventiende eeuw waren zij ook vaak mecenas van een theatergezelschap dat, behalve aan het hof, ook optredens verzorgde in de stadstheaters binnen hun machtsgebied. Een dergelijk 'privé-gezelschap' ondervond voordelen van de financiële ondersteuning, maar er kleefden ook nadelen aan. Zo was een gezelschap in financieel opzicht dermate afhankelijk, dat intrekking van de toelage het einde van een gezelschap kon betekenen.

- 2p 13 Leg uit welke nadelen een dergelijk gezelschap nog meer kon ondervinden (twee antwoorden).

tekst 4

In de zeventiende eeuw werd het burleske ballet sterk beïnvloed door de zeer populaire commedia dell'arte.

- 1p 14 Geef één reden waarom de commedia dell'arte zich goed leende voor een rol in balletspektakels.

tekst 4

Hoewel dansmeesters zich graag door de commedia dell'arte lieten beïnvloeden, maakten zij een duidelijk onderscheid tussen het klassieke hofballet en het burleske ballet. Zo was in het klassieke hofballet het taalgebruik literair, terwijl in het burleske ballet de taal van het volk gebruikt werd.

- 3p 15 Noem met betrekking tot **onderwerpen, beweging en uitvoerenden** telkens één verschil tussen het klassieke hofballet en het burleske ballet.

video 2

Bekijk videofragment 2, waarop een gedeelte is te zien van de choreografie *Arlequin magicien par amour*, een ballet-pantomime uit 1985 van de Zweedse choreograaf Ivo Cramer. De choreograaf heeft zich laten inspireren door historische bronnen. De opvoering van *Arlequin magicien par amour* vond plaats in het zeventiende-eeuwse hoftheater van Drottningholm (Zweden), waar Ivo Cramer gebruik maakte van originele decors.

Je ziet vijf personages: Arlequino (harlekijn), Colombine, Pulcinella, Pantalone en een knecht van Pantalone.

- 2p 16 Noem twee elementen van de commedia dell'arte die in de bewegingen te zien zijn.

afbeelding 5, afbeelding 6, video 2

Videofragment 2 start met een decorwisseling, waarbij een boslandschap (in deze opname slecht te herkennen) plaatsmaakt voor een straatbeeld. Dit soort decorontwerpen was geïnspireerd op ontwerpen uit de renaissance. Zo hebben de ontwerpen van de Italiaanse architect Sebastiano Serlio uit diens tweede boek van de serie *Tutte l'opere d'Architettura et prospetiva* (1537-1551) eeuwenlang als inspiratie gediend.

Bekijk de afbeeldingen 5 en 6, waarop je Serlio's decorontwerpen ziet voor respectievelijk de toneelgenres tragedie en herders- of satyrspel.

- 2p 17 Geef voor elk decorontwerp aan, waaraan je kunt zien dat het kenmerkend is voor het betreffende genre.

video 3

Het succes van de Italiaanse commedia dell'arte-groepen was in Frankrijk mede te danken aan het vele kunst- en vliegwerk dat zij in hun voorstellingen verwerkten. In 1674 schreef een tijdgenoot dat 'men de Italianen slechts ging zien om het vermaak en de machines'.

Op videofragment 3 zie je een ander gedeelte van *Arlequin magicien par amour*.

- 1p 18 Beschrijf aan de hand van het begin (ca. 30 seconden) van dit videofragment hoe hier kunst- en vliegwerk is toegepast.

tekst 2, tekst 4, video 3

De plot (het verhaal) van de scène op videofragment 3 is volgens de traditie van de commedia dell'arte opgezet.

- 3p 19 Geef aan wat de plot inhoudt en welke functies de personages Arlequino, Colombine, Pulcinella en Pantalone in het verhaal vervullen.

Blok 3

Dit blok gaat over de kunst en het kunstklimaat in Duitsland in de jaren voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.

In het begin van de twintigste eeuw maakte de kunst in Duitsland een bloeiperiode door. Er ontstonden nieuwe kunststromingen. Kunstenaars van Die Brücke, Der Blaue Reiter en Bauhaus verwoordden hun ideeën in de vorm van manifesten. Ook elders in Europa vonden kunstenaars het belangrijk om manifesten te schrijven.

- 1p **20** Waarom vonden kunstenaarsgroepen het in het begin van de twintigste eeuw zo belangrijk manifesten te schrijven?

De directeur en grondlegger van het Bauhaus, Walter Gropius, begon het Bauhausmanifest uit 1919 met de zin: "Het uiteindelijke doel van al het beeldende werk is het bouwwerk".

- 1p **21** Leg uit waarom Walter Gropius juist de architectuur zo belangrijk vond.

afbeelding 7a en 7b, afbeelding 8

Op afbeelding 7a en 7b zie je het Bauhausgebouw uit 1925/26. Ook het interieur hiervan was grotendeels ontworpen en vervaardigd door de Bauhausateliers zelf.

Op afbeelding 8 zie je het woonhuis van Gropius, een van de 'meesterhuizen' die bewoond werden door de docenten. Deze huizen stonden op loopafstand van het Bauhaus.

- 3p **22** Noem drie Bauhausopvattingen over architectuur die in deze gebouwen (afbeelding 7a,b en 8) zijn gerealiseerd.

afbeelding 9, tekst 5

Lees tekst 5.

Ook de nationaalsocialisten ontwikkelden een visie op architectuur. Hitler zei hierover in 1937: "Ons grote bouwprogramma is een tonicum (geneesmiddel) tegen het minderwaardigheidscomplex van het Duitse volk. Wie een volk wil opvoeden, moet het zichtbare redenen geven om trots te zijn."

Op afbeelding 9 zie je een project voor een grote hal van Hitlers architect Albert Speer.

- 2p **23** Leg aan de hand van twee aspecten uit hoe de vormgeving van dit gebouw zou kunnen bijdragen aan de 'trots van het Duitse volk'.

tekst 6, video 4, video 5

Lees tekst 6.

In tekst 6 staat dat vanaf 1933 de nationaalsocialisten niet alleen de vrijheid van veel kunstenaars aan banden legden, maar zich ook actief gingen bemoeien met de artistieke inhoud van de kunsten.

In juni 1937 organiseerden de nationaalsocialisten twee kunsttentoonstellingen: de tentoonstelling 'Entartete Kunst' (zie videofragment 4) en de 'Grosse Deutsche Kunstausstellung' (zie videofragment 5). Deze twee tentoonstellingen hadden een verschillend doel en de wijze van tentoonstellen hield daarmee verband.

- 4p **24** Leg voor elk van de tentoonstellingen uit wat het beoogde doel was. Noem ook twee verschillen in de wijze van tentoonstellen.

afbeelding 10

Op de tentoonstelling van Entartete Kunst werd ook expressionistische kunst getoond zoals werk van Ernst Ludwig Kirchner (1880-1938).

Op afbeelding 10 zie je het schilderij 'Zelfportret als soldaat' van Kirchner uit 1915. Kirchner had zich in de Eerste Wereldoorlog in 1914 aangemeld als vrijwilliger bij de militaire dienst. Anderhalf jaar later kwam hij terug, lichamelijk gezond maar psychisch gebroken. Het schilderij op afbeelding 10 kan worden opgevat als uitbeelding van zijn psychische gesteldheid.

- 1p **25** Geef aan de hand van de voorstelling aan, op welke manier Kirchner laat zien dat hij psychisch gebroken is.

afbeelding 11

Op afbeelding 11 zie je het schilderij 'Diana's rust' van Ivo Saliger uit 1939/1940. Dit schilderij kwam wel aan de smaak van Hitler tegemoet en was te zien op de 'Grosse Deutsche Kunstausstellung'.

- 2p **26** Leg aan de hand van twee aspecten van de voorstelling uit waarom dit schilderij zo goed paste binnen de nationaalsocialistische ideologie.

afbeelding 12, afbeelding 13

De nationaalsocialisten vonden de expressionistische kunst van Kirchner ontaard. Maar ook minder aanstootgevende kunstwerken wezen zij af. Zo kwam het beeld 'Johannes' van Gerhard Marcks uit 1936 (afbeelding 12) niet in aanmerking om te worden opgenomen in de 'Grosse Deutsche Kunstausstellung'. Het beeld 'Zehnkämpfer' (tienkamper) van Richard Scheibe uit 1936 (afbeelding 13) was wel opgenomen in die tentoonstelling.

- 2p **27** Leg uit waarom het beeld van 'Johannes' niet en dat van de 'Zehnkämpfer' wel werd opgenomen in de 'Grosse Deutsche Kunstausstellung'.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft de Duitse bezetter ook in Nederland een actief kunstbeleid gevoerd. Na de bevrijding is Nederland doorgegaan met het voeren van een kunstbeleid, maar dit werd geschoeid op een andere leest. Bij het toekennen van rijkssubsidies aan kunstenaars, musea en theatergroepen liet de minister zich adviseren door de 'Raad voor de Kunst' (tegenwoordig de 'Raad voor Cultuur') waarin kunstenaars en andere deskundigen op het gebied van de kunst zitting hadden.

De minister doet zelf geen uitspraken over de kwaliteit van de kunst.

- 1p **28** Geef aan waarom het zo is geregeld dat de minister zich bij het toekennen van subsidies niet zelf bemoeit met de kwaliteit van de kunst.

Blok 4

Dit blok gaat over vroege ontwikkelingen in de elektronische muziek en over toepassingen in de popmuziek.

muziek 1

Componisten maken in hun muziekstukken soms gebruik van alledaagse geluiden, bijvoorbeeld het geluid van vogels, bellen of sirenes. Deze geluiden staan in een dergelijke compositie niet op zichzelf, maar zijn een onderdeel van de muziek.

Ontwikkelingen in de geluidstechniek in de twintigste eeuw boden nieuwe muzikale mogelijkheden. De Franse klanktechnicus en componist Pierre Schaeffer (1910-1995) legde alledaagse geluiden vast op grammofoonplaten en later geluidsband. In zijn studio maakte hij van geluiden muzikale composities die hij 'musique concrète' noemde.

Muziekfragment 1 is een gedeelte uit 'Étude aux chemins de fer' (letterlijk: een muzikale studie naar de spoorwegen) van Schaeffer uit 1948. Het is een klankmontage geheel gemaakt uit spoorweggeluiden.

- 2p **29** Geef aan de hand van twee elementen aan waarom dit een *muzikale compositie* genoemd kan worden.

muziek 1, muziek 2

Een paar jaar na de eerste experimentele composities van Schaeffer werd in Keulen de 'Studio für elektronische Musik' (studio voor elektronische muziek) opgericht. In deze Studio componeerde men niet met opgenomen alledaagse geluiden, maar met klanken die werden opgewekt door elektronische apparatuur, zoals toongeneratoren. Een voorbeeld van zo'n compositie is 'Klangstudie I' (klankstudie I) uit 1952 van Herbert Eimert (1897-1972), een van de pioniers op het gebied van de elektronische muziek. Muziekfragment 2 is een gedeelte daaruit.

Hoewel muziekfragment 1 en 2 beide studies zijn, klinkt muziekfragment 2 meer als 'echte' muziek, onder meer omdat de klanken lijken te worden voortgebracht door muziekinstrumenten.

- 1p **30** Noem nog een andere reden waarom muziekfragment 2 meer klinkt als 'echte' muziek.

tekst 7

Lees tekst 7.

In het Natlab van Philips konden componisten experimenteren met geluidselektronica, zonder dat zij rekening hoefden te houden met de commerciële belangen van het bedrijf.

- 1p 31 Noem een reden waarom Philips deze componisten zoveel ruimte bood.

muziek 3, tekst 7

Muziekfragment 3 is een gedeelte van het in tekst 7 genoemde nummer 'Song of the Second Moon' van Dick Raaijmakers. De klanken zijn elektronisch opgewekt en met behulp van bandrecorders samengesteld. Het is een van de eerste voorbeelden van populaire elektronische muziek.

- 2p 32 Noem twee redenen waarom deze elektronische muziek makkelijk toegankelijk is voor een groot publiek.

In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw gaan elektronische geluiden en effecten steeds vaker een rol spelen in de populaire muziek. De komst van de synthesizer en later de muziekprogramma's voor computers hebben voor grote veranderingen gezorgd in de muziek zelf én in de muziekproductie. In de muziekindustrie is het gebruik van computergestuurde muziekprogramma's niet meer weg te denken. Een belangrijk voordeel voor de muziekproducenten is de kostenbesparing die het gebruik van deze programma's oplevert.

- 2p 33 Noem twee redenen waarom het gebruik van computergestuurde muziekprogramma's kostenbesparend is voor de muziekproducenten.

tekst 8, video 6

De Duitse popgroep Kraftwerk maakt vanaf het begin van de jaren '70 muziek met uitsluitend synthesizers en computers. In 2004 maakte de groep een wereldtournee waarbij ook in Nederland een concert werd gegeven. In dit concert werden zowel oude als nieuwere nummers ten gehore gebracht. Op videofragment 6 zie je een gedeelte uit het nummer 'The Man-Machine' van Kraftwerk uit 1978.

Lees tekst 8.

In tekst 8 zegt de recensent: "ze maken muziek waarbij ze de verschillen tussen mens en machine trachten te verdoezelen - of in elk geval camoufleren".

- 3p 34 Verklaar deze uitspraak van de recensent aan de hand van drie aspecten uit videofragment 6.

tekst 8, video 7

Videofragment 7 is een gedeelte uit het nummer 'Planet of Visions' van Kraftwerk uit 2004.

In de laatste zin van de recensie staat dat "de troef van Kraftwerk anno 2004 bovenal het totale design is".

- 1p 35 Wat wordt bedoeld met het 'totale design'?

tekst 8

In tekst 8 wordt gezegd dat bij het concert van Kraftwerk, waar alleen computers gebruikt worden, “het volstrekt onduidelijk is of er ook maar iets live wordt gespeeld”.

Bij veel andere popconcerten worden muziekkaparaatuur en computers meestal gebruikt in combinatie met instrumenten en/of zang.

- 2p **36** Wat kan het gebruik van instrumenten en/of zang toevoegen aan een popconcert als je dit vergelijkt met het concert van Kraftwerk? Noem twee aspecten.